

I vackra, enkla handvävda tyger, här i silke/mohair av Åsa Martinsson, vill författarna förnya de kyrkliga ceremonierna. En grå mässshake för allvar (före festen), i guld för festen och den brunröda för reflektion (efter festen). Halslinet har broderier i olika färger som kompletterar.

Mässhakens form och färg

MAN KAN SE PÅ EN MÄSSHAKE PÅ OLIKA SÄTT – som ett konstverk eller som ett plagg. De flesta böcker som skrivits om kyrkotextilier, både svenska och utländska, har främst betraktat textilierna som konstverk och avbildat de mest praktfullt utförda.

De är ofta avbildade i utbrett tillstånd, utan några mått. Hur de ser ut på en kropp är svårt att föreställa sig.

FÖR SNART 15 ÅR SEDAN BÖRjade vi att KORSLÄSA varandras fackböcker. Det vi sökte var en förståelse för kyrkans textila skrud.

Det är viktigt för oss att vi ingår i en lång tradition, och att förnyelse sker på traditionens grund. Vi märkte att reflektionen över den textila skruden nästan helt saknas i kyrkans böcker om gudstjänsten. I de nya gudstjänstböckerna har man arbetat mycket med språk och symbolhandlingar, men hur prästen är klädd finns det i stort sett inget skrivet om. Och det är ju ändå en så synlig del av gudstjänsten.

Men det finns ett stort intresse för den konstnärliga utvecklingen av kyrkans textila skrud. Det har blivit alltmer vanligt att konstnärer, som inte tidigare arbetat med kyrkans textilier, bjuds in till att utforma nya textilier. Och vi frågar oss: Om kyrkan som beställare inte har en egen reflektion över betydelsen av kyrkans textilier – hur ska då ett nyskapande som leder till en fördjupad gestaltning av gudstjänsten kunna ske? Det finns förvisso beskrivningar av den textila skrud, både vad gäller de olika textilierna och färgernas bruk, men när man studerar det hela närmare växer en schematisk bild fram. Ett schema, som man följer utan egna funderingar.

Genom att söka oss bakåt i tiden och ner på kontinenten har vi försökt att se vad som ligger bakom utvecklingen i Sverige. Och samtidigt se om det är möjligt att hitta nya vägar. Det är en komplicerad liturgisk och konstnärlig utveckling under 1800-talet som fört oss fram till nuläget. Vi har sett två linjer:

Förenklat vill den ena linjen med ursprung i ett medeltida ideal skapa konstverk. Den andra vill efter ett fornkyrkligt ideal skapa

TEXT: ÅSA MARTINSSON, MARTIN ERIKSSON
FOTO: BENGT ARNE IGNELL

plagg. Det är den förra, att skapa konst, som blivit den dominerande.

Mässhakens ursprung är den stora, vida mantel som bars som ett ytterplagg under antiken. Som liturgiskt plagg syddes den av mjuka, vackra sidentyger. Formen var en halvcirkel, som var hop-sydd fram. Formen kallas för klocka.

Under medeltiden och senare förändrades formen, krympte i sidorna och blev allt smalare. Det beror på förändringar både av liturgin och på att modet föreskrev tyngre och tjockare tyger.

Fram till 1800-talets industriella utveckling syddes kyrkans textilier av tidens vanliga tyger. Det är sidenindustrin, framför allt i Lyon och Krefeld, som tar upp en tillverkning av tyger, särskilt anpassade för kyrkliga textilier. Ofta är förlagorna mönster från barock och medeltid, men mönstren ritas om för kyrkligt bruk.

UNDER 1800-TALET FANNS PÅ KONTINENTEN OCH I ENGLAND konstnärliga och kyrkliga rörelser som ville en förnyelse av kyrkans gudstjänst och konst. Det här är epoken när man söker sin inspiration i medeltiden. Det är också den tid när man vill lyfta fram hantverket som motsats till de industriellt framställda produkterna. Detta avspeglar sig i de kyrkliga textilierna. Man skapar ”den gotiska formen” på mässhaken. Och man lyfter fram hantverket, med broderier inspirerade från medeltiden. Det är detta som Agnes Branting möter under sin studieresa till Tyskland 1892.

I ett föredrag i Svenska slöjdföreningen året därpå lägger hon fram ett textilt program, i enlighet med de då moderna kontinentala strömningarna. Detta blir upptakten till den konstnärliga utveckling som kommer att ge många unika textilier till våra kyrkor. De smala, stela sammetsmässhakarna från 1700- och 1800-talen i rött och svart, försedda med tunga guld- och silverbroderier, ersätts nu av mässhakar med en vidare form. Ofta är de tillverkade i siden med broderier.

Med förnyelsen följde också ett färgschema för vilken söndag

en viss färg ska användas. Det har kommit att kallas för ”de liturgiska färgerna”.

Utvecklingen har fört fram till att det numera i stort sett finns ett fast schema hur en mässhake bör utformas vad gäller form, färg och symboler. Rent konstnärligt kan utvecklingen gå vidare, genom att hela mässhakens yta dekorerar på olika sätt, mer eller mindre ytfyllande och med mer eller mindre tydliga symboler.

Men vi undrar om inte detta spår har kommit så långt som det kan komma. Det var så, att vid förra sekelskiftet deltog både teologer och textilkonstnärer livfullt i diskussionerna. Nu verkar teologerna tänka på annat och har i praktiken lämnat över till textilkonstnärerna.

DET FINNS ETT ANNAT SPÅR, som är tydligt vad gäller den liturgiska utvecklingen, men där det är svårt att urskilja vad den betytt för den textila skruden. Det är den liturgiska förnyelse som från sin start i Belgien 1909 kommer till bland annat benediktinerklostret Maria Laach. I synen på gudstjänsten sökte man sig bortom medeltiden, tillbaka till fornkyrkan som ett ideal. Med detta följer stora och vida mässhakar, med avsaknad av utsmyckning. Det är det ”ädla” tyget med ett vackert fall och mässhakens skärning som ger enkelhet och skönhet. Fader Gunnar Rosendal kom 1951 hem från ett besök i Maria Laach och beskriver på sitt entusiastiska sätt ”en mässhake av egenartad enkel skönhet. Denna låg ... i den utsökta formen, det mjuka fallet, den rika vidden. ... dessa moderna mässhakar voro sydda av ett tunt mjukt tyg, ... dekoren var sparsam, men mönstret, det vill säga själva snittet utsökt. ... Mässhaken är lång och bred med rikt fall, däri ligger dess lugna mjuka skönhet, det var ingen svårighet att få en noggrann ritning till en sådan mässhake.”

Ett tydligt uttryck för detta synsätt är den schweiziska augustinnunnan Augustina Flüeler. I flera, både liturgiska och textila verk nämns hennes textilier som något förebildligt. Det som framhålls som unikt med henne är att hennes textilier är handvävda, i tyger som är speciellt anpassade för ändamålet. Det är tunna, lätta tyger, i stora vida plagg. Hon nämns, men hamnar i fotnoterna i de konstvetenskapliga böckerna.

Det är i detta andra spår som vi ser en fortsatt möjlighet för en förnyelse av den kyrkliga skruden i sitt gudstjänstsammanhang.

ATT SKRIVA OM KYRKANS TEXTILIER utan att ta upp färgerna är omöjligt. Då och då har diskussioner blossat upp bland präster om hur man ska använda de olika liturgiska färgerna. Årligen utkommer en Kyrkoalmanacka, som en handledning för både präster och kyrkvårdar. Där noteras ”dagens färg” för varje söndag. Detta avspeglar sig också hos alla som tillverkar kyrkotextilier – man gör textilier ”i alla de liturgiska färgerna”. Färgerna markerar kyrkans år och de olika högtiderna. Det är vitt för jul och påsk, blått eller violett för advent och fasta, grönt för trettondedagstid och trefaldighetstid och rött för pingst och martyrdagar. Svart färg tycks vara på utgående. Ser man det så här schematiskt är det alltså de här fyra färgerna som ska uttrycka hela kyrkoårets växlingar. Vid advent och fasta används ofta numera blå färg. Adventstiden och fastetiden har olika karaktär – kan man visa det med samma mässhake?

Det finns ett antal mariadagar under året. Marias färg har på senare tid också blivit blå.

Vi frågar oss om en fastemässhake och en mariamässhake kan

vara densamma – de betonar ju helt olika saker. Och den röda mässhaken, som ska visa på pingstens eld, kan den samtidigt visa på martyrernas blod? Om en församling har en enkel vit mässhake och en äldre violett med praktfulla silverbroderier – hur ska den som inte är insatt i färgschemat veta att när man använder den vita så är det fest, och när den violetta används så är det fasta och allvarstid? Nog har kyrkoåret större spännvidd!

Färgerna har mer kommit att bli en undervisning om var i kyrkoåret man befinner sig, än att verkligen uttrycka gudstjänstens karaktär. Tänk till exempel en temamässa om miljön i påsktiden. Ska man automatiskt välja den vita mässhaken, eller finns det kanske en annan som bättre harmoniserar med temat?

Den färgkanon som infördes hos oss för 100 år sedan är färgordningen från det lutherska Tyskland från mitten av 1800-talet. Wilhelm Löhe är en gestalt i detta sammanhang. Hur det var på svensk medeltid var då okänt. Det fanns färgordningar under medeltiden, men de var inte desamma överallt. De skiftade mellan olika stift och länder. Då var det inte enbart färgen som avgjorde när en mässhake skulle användas, det var också hur dyrbar eller hur ny den var. Eftersom det inte finns några bindande föreskrifter om färger i den Svenska kyrkan menar vi att man borde kunna tänka nytt – inom den tradition som finns och som funnits tidigare. Vi önskar att man kunde börja med att tänka på dagens karaktär, inte omedelbart på ”dagens färg”. Man borde fråga sig: Vad är det vi vill göra synligt med textilierna? Det naturliga är då att ta sin utgångspunkt i kyrkoåret.

Kyrkoåret byggs upp kring två stora fester: jul, när man firar Jesu födelse och påsk, när man firar Jesu död och uppståndelse. Båda har en förberedelsestid: advent före jul och fastan före påsk. De har också var sin efterfirningstid: trettondedagstiden efter jul och trefaldighetstiden efter påsk. Det här skapar kyrkoårstider med olika innebörd. Man kan beskriva dem med ord som: allvar – fest – reflektion.

I det medeltida England fanns ett liknande sätt att se på textilierna, för vardag, söndag och fest. Att skaffa textilier i ”set”, alltså att hela den textila skruden tillverkas av samma tyg, är i kyrkans historia något relativt nytt. En festligt utformad stola, tillsammans med en enklare mässhake, ger ett annat uttryck än samma mässhake med en allvarligare stola. Eftersom stolan inte syns så mycket under mässhaken skulle man kunna arbeta med olika besättningar på halslinet. Det här är tanken bakom mässhakarna på de tre bilderna. Det är grått för allvar, guld för fest, brunrött för reflektion. De är avbildade med olika halslin. Genom att använda det guldfärgade till ”reflektionsmässhaken” höjer man festlighetsgraden. Det finns också en guldgul och en grå stola, som kan bäras tillsammans med mässhakarna på olika sätt. Vill man sedan markera pingst och martyrer kan man bygga ut det hela, med mässhake eller stola/halslin. ■

Vi önskar att det gick att känna större frihet mot anvisningarna om ”dagens färg” och använda de textilier man har och skapa en färgordning för den egna kyrkan, så som man gjort under tidigare århundraden.

Åsa Martinsson är textilkonstnär och har i många år arbetat med kyrkotextil. Martin Eriksson är präst och har särskilt studerat liturgik.